2022 LOGOPEDIA 51/1
ISSN 0459-6935 43–60

WOJCIECH LIPSKI

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Katedra Logopedii i Językoznawstwa Stosowanego

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4445-9940

Zaburzenia spójności wypowiedzi w schizofrenii w świetle teorii konotacji

Disorders of the coherence of expression in schizophrenia in the light of the connotation theory

Schizofrenia jest ceną, jaką ludzie płacą za człowieczeństwo,
tj. za możliwość posługiwania się kompetencją językową.
Timothy Crow

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy zaburzeń spójności wypowiedzi wynikających z nieprzestrzegania obowiązujących w języku zasad konotacji przez osoby chorujące na schizofrenię. Autor dokonuje prezentacji teorii konotacji, eksplikując znaczenie tego pojęcia oraz jego profil w badaniach zaburzeń językowych w schizofrenii. W części empirycznej przedstawione zostały przykłady wypowiedzi schizofatycznych prezentujące zaburzenia konotacji na różnym poziomie złożoności składniowej. Autor wyróżnia dwie podstawowe przyczyny zaburzeń konotacji w schizofazji: użycie wyrazu występującego w języku w odmiennym niż powszechnie znaczeniu (neosemantyzm) oraz użycie wyrazu stanowiącego nowy twór, niewynikający z obowiązujących w języku procesów słowotwórczych (neologizm idiolektalny).

Słowa kluczowe: schizofazja, konotacja, spójność, kolokacja.

SUMMARY

The article concerns disorders in coherence of expression which results from the non-compliance with the rules of connotation in the language by people suffering from schizophrenia.

The author presents the theory of connotation, by explaining the meaning of the concept and its profile in the study of language disorders in schizophrenia.

The empirical part of the article presents examples of schizophatic statements, which presents the connotation's disturbances at various levels of syntactic complexity.

The author distinguishes two fundamental causes of connotation's disturbances in schizophasia, which are the use of a word that occurs in a language in a different sense than it is commonly used (neosemantism) and the use of a word that is a new creation, which do not results from the word-formation's processes in the language (idiolectal neologism).

Keywords: schizophasia, connotation, coherence, collocation

WSTĘP

Badania nad zaburzeniami konotacji w schizofrenii rozpoczęły się wraz z początkiem XXI wieku. Zaburzenia konotacji zostały ujęte w klasyfikacji do oceny schizofazji o nazwie Krótka Skala Oceny Schizofazji (KSOS) (Woźniak, Czernikiewicz 2002/2003; Czernikiewicz 2004), gdzie występują w części oceniającej zaburzenia składni obok oceny złożoności składniowej. Skala KSOS ocenia także spójność semantyczną i pragmatyczną. Występowanie samych zaburzeń składni (bez fenomenów w pozostałych częściach skali KSOS) nie wskazuje jeszcze na występowanie schizofazji, a jedynie mówi o jego prawdopodobieństwie. Świadczy to, iż autorzy tej skali zauważyli problem zubożenia złożoności składniowej oraz zaburzeń konotacji w wypowiedziach osób chorujących na schizofrenię, ale nie stanowiły one pewnego markera zaburzeń schizofatycznych.

ZNACZENIE POJĘCIA „KONOTACJA"

Na początku rozważań na temat konotacji warto sprecyzować, co tak naprawdę autor rozumie przez to pojęcie.

W różnych pracach czy orientacjach metodologicznych pojęcie konotacji może oznaczać różne zjawiska lingwistyczne. R. Tokarski (1987, 81; 1988, 35) wyróżnił cztery typy rozumienia tego terminu:

1. konotację syntagmatyczną, polegającą na otwieraniu przez jedne kategorie znaczeniowe miejsca dla innych kategorii znaczeniowych lub na otwieraniu przez jedne formy gramatyczne miejsca dla innych form gramatycznych;
2. rzadziej: organizacje leksyki w kręgi tematyczne, powodujące dominowanie układów tematycznych w tekście (Skubalanka 1966, 16);
3. w pracach zwykle z zakresu logiki: zbiór cech istotnych, współoznaczanych łącznie przez nazwę, tj. takich, które przysługują desygnatom danej nazwy i
4. w niektórych ujęciach semantyki – dopełniająca treść słowa, nakładająca się na jego znaczeniowy komponent intelektualny.

Rozumienie konotacji w myśl autora tekstu najbliższe jest rozumieniu podanemu w punkcie pierwszym.

W przedstawionej pracy rozumiem konotację jako otwieranie przez jedne kategorie znaczeniowe miejsca dla innych kategorii znaczeniowych lub na otwieraniu przez jedne formy gramatyczne miejsca dla innych form gramatycznych. Na tej podstawie można wyróżnić dwa typy konotacji syntagmatycznej: konotację kategorialno-semantyczną oraz konotację formalną.

- Konotacja kategorialno-semantyczna polega na tym, że pewne klasy wyrazów nie tylko oznaczają bezpośrednio dane zjawisko, ale równocześnie pośrednio współoznaczają inne w jakiś sposób z pierwszym związane. Powoduje to, iż pojawiając się w tekście, otwierają w nim niejako „puste miejsce" dla innych klas wyrazów oznaczających to zjawisko w sposób bezpośredni. Na przykład przymiotnik nie tylko oznacza daną cechę, ale równocześnie „współoznacza", czyli konotuje przedmiot, któremu cecha ta może przysługiwać i stąd, pojawiwszy się w tekście, otwiera niejako puste miejsce dla rzeczownika. Podobnie przysłówek otwiera miejsce dla czasownika lub przymiotnika itd. Ten typ konotacji sprecyzowany został przez K. Bühlera (2004).
- Konotacja formalna to typ konotacji ściśle związany ze schematami syntaktycznymi danego języka. Polega ona na tym, że jedne formy gramatyczne (np. przypadek zależny, osobowa forma czasownika) konotują inne formy, a więc również określone klasy wyrazów. Tak np. accusativus (biernik) w języku polskim i we wszystkich starszych językach indoeuropejskich konotuje przede wszystkim rządzący czasownik przechodni. Spełniana jest ona nie przez całe wyrazy, ale przez ich morfemy, które wyrażają daną kategorię gramatyczną, np. przez końcówkę accusativu (biernika) [*córk*]-*ę* → [*kochać*, *rodzić* itp.].

KONOTACJA W UJĘCIU NOAMA CHOMSKY'EGO

W sposób swoisty zjawisko konotacji ujął jeden z najwybitniejszych myślicieli XX wieku – Noam Chomsky. Chociaż w gramatyce generatywno-transformacyjnej nie mówi się expressis verbis o konotacji, to jednak teoria Chomsky'ego podejmuje kwestię relacji znaczeniowych pomiędzy składnikami wypowiedzi. Zasady konotacji są tam prezentowane jako reguły subkategoryzacji i selekcji (Bobrowski 1998).

Chomsky (1965, 1982) wskazał, że zaburzenia spójności wypowiedzi mogą występować na dwu poziomach: subkategoryzacji i selekcji. Stwierdził, iż ściśle określone z formalnego punktu widzenia rozróżnienie między cechami ścisłej

subkategoryzacji a cechami selekcyjnymi dokładnie odpowiada pewnemu ważnemu rozróżnieniu występującemu w procesie posługiwania się językiem. Chodzi o występowanie elementu słownikowego w określonym kontekście, co jest ograniczane przez cechy kontekstowe tego elementu. Poprzez naruszanie takiej reguły można w każdym konkretnym wypadku zbudować zdanie wykolejone (Chomsky 1982).

Chomsky w swojej pracy *Aspects of the Theory of Syntax* (1965) podaje następujące przykłady zdań defektywnych:

1. z naruszeniem reguł subkategoryzacji:
a) *John found sad* 'John znalazł smutny'
b) *John elapsed that Bill will come* 'John upłynął, że Bill przyjdzie'
c) *John compelled* 'John zmusi/zmuszał'
d) *John become Bill to leave* 'John stał się Billowi wyjechać'
e) *I persuaded great authoritory to Bill* 'nakłoniłem Billowi wielki autorytet'.

2. nieprzestrzegające reguł selekcyjnych:
a) *colorless green ideas sleep furiously* 'bezbarwne zielone idee śpią wściekle'
b) *golf plays John* 'golf gra w Johna'
c) *the boy may frighten sincerity* 'chłopiec może przerazić/przerażać szczerość'
d) *misery loves company* 'bieda lubi towarzystwo'
e) *they perform their leisure with diligence* 'wykonują swój odpoczynek z pilnością'.

Zdania pierwszego typu, tj. łamiące reguły ścisłej subkategoryzacji, oraz typu drugiego, które łamią ograniczenia selekcyjne, określa Chomsky (1982, 202) jako konstrukcje wykolejone.

KONOTACJA W ROZUMIENIU TOMASZA WOŹNIAKA I ANDRZEJA CZERNIKIEWICZA

Tomasz Woźniak i Andrzej Czernikiewicz (2002/2003) wykorzystali pojęcie konotacji w Krótkiej Skali Oceny Schizofazji (KSOS) w kontekście badań nad zaburzeniami językowymi w schizofrenii. **Konotacja** rozumiana jest przez nich jako **przewidziana systemem języka możliwość łączenia się wyrazów ze sobą**. Każdy wyraz ma własność polegającą na otwieraniu w tekście miejsca dla kolejnych wyrazów, np. użycie przysłówka wymaga uzupełnienia przez czasownik

(*ładnie* → *śpiewa*), a użycie przymiotnika uzupełnienia przez rzeczownik (*blond* → *włosy*). Opisywana właściwość może również być rozumiana jako wymóg wystąpienia następnego, określonego składnika na linii tekstu, który uzupełnia treść pierwszego, np. *fedrować* (co?) *węgiel*; *całować* (czym?) *ustami*; *czytać* (co?) *gazetę/książkę* (jaką?) *codzienną/ciekawą*. Jest to podstawowy mechanizm zdaniotwórczy, sygnalizujący szkielet składniowy zdania. Jako zaburzenia konotacji linearnej potraktowali nietypowe połączenia wyrazów, niepojawiające się w wypowiedziach innych użytkowników języka.

T. Woźniak pisał, że główne zaburzenia systemu języka w schizofrenii to przede wszystkim: 1. „dezintegracja związków między nazwą a znaczeniem, przejawiająca się w przypisywaniu nazwom znaczeń z pominięciem relacji podobieństwa i przyległości. W efekcie oznacza to przenoszenie nazwy na znaczenia bez jakiegokolwiek uwzględnienia ich poprzedniej relacji znaczeniowej" (Woźniak 2013, 852–853). A także: 2. „zaburzenia łączliwości pomiędzy wyrazami sąsiadującymi ze sobą na linii tekstu, co przejawia się między innymi w tworzeniu wypowiedzi opartych na mechanizmach podobieństwa brzmień (paronimii). Powoduje to pojawienie się w wypowiedzi zupełnie przypadkowo zestawionych wyrazów, posiadających jedynie jakiś wspólny element brzmienia" (Woźniak 2013, 853).

ZABURZENIA KONOTACJI – BADANIA WŁASNE

Zaburzenia konotacji w wypowiedziach schizofatycznych mogą wynikać po pierwsze z użycia leksemu istniejącego w słowniku języka, ale tak, że sens zawierającego go zdania wskazuje na znaczenie, które normalnie mu nie odpowiada i z użycia, które nie aktualizuje jego znaczenia w dopuszczalny przez semantykę sposób. Wyrazy istniejące, użyte przez chorych w niedopuszczalnym kontekście, określam pojęciem neosemantyzmu (Lipski 2018). Po drugie: zaburzenia konotacji stwierdza się, kiedy w strukturze składniowej wystąpi składnik, który został użyty idiosynkratycznie i nie posiada on obiektywnego znaczenia. Element taki określa się jako neologizm idiolektalny (Woźniak 1996). Taki rodzaj tworu quasi-wyrazowego nie posiada własnego potencjału konotacyjnego, czyli nie może w sposób dopuszczalny pragmatycznie i semantycznie łączyć się z leksemami, tworząc wypowiedź sensowną.

Należy zaznaczyć, iż zaburzenia konotacji można wyróżnić na różnym poziomie złożoności składniowej, tj. zarówno na poziomie złożoności wypowiedzenia pojedynczego, jak również w wypowiedziach wielokrotnie złożonych.

Przykłady wypowiedzeń schizofatycznych
z zaburzeniami konotacji[1]

1. Wypowiedzi z zaburzeniami konotacji wywołanymi użyciem neosemantyzmu

1.1. Przykłady wypowiedzeń pojedynczych:

01.15.[2] ***incognita to są ludzie prawa***/
01.120. ***panaceum to jest taka/jak księga guinnessa//***
02.109. ***to i można stworzyć sobie człowiek in vitro taki incognito/***
02.186. ***przecież dar renesansu trójcy świętej***/
03.69. ***znaczy się hipnoza rękami / i okularami i grube / grube szkła masażystek jakby***/
04.19. ***trzysta tryliony / lat świetlnych / mierzone na mrzonki na helikoptery***
04.67. ***a margines życie jowialny jest dobre z treścią teścia/***
05.5. ***ewy /2"/ ewy zastrzyk to wszystkich to jezus chrystus / i ten***

04.19. ***trzysta tryliony / lat świetlnych / mierzone na mrzonki na helikoptery***

Powyższe wypowiedzenie to równoważnik zdania, którego członem konstytutywnym jest imiesłów przymiotnikowy bierny – *mierzone*, derywowany od czasownika MIERZYĆ. Brak w wypowiedzeniu łącznika orzeczenia słowno-imiennego. Należy dodać, że konstrukcja ma budowę strony biernej. Zdanie ukonstytuowane jest przez czasownik MIERZYĆ, który konotuje schemat jądrowy: $N_1 – V – N_{co}$.

Podany przykład równoważnika zdania ma schemat składniowy:

Num NP_G Adj Participium passivi Preap NP_A Preap NP_A, taki schemat realizuje np. wypowiedzenie: *Setki owoców jagód mierzone na szklanki na słoiki.*

W analizowanym przykładzie: ***trzysta tryliony / lat świetlnych / mierzone na mrzonki na helikoptery*** imiesłów *mierzone* pochodzi od leksemu MIERZYĆ rozumianego w drugim znaczeniu z SSG (Polański 1980–1992): 'określać wielkość czego przez porównanie z odpowiednią jednostką miary, dokonywać pomiarów, wymierzać, wydzielać co miarką, odmierzać'. Na taką ewentualność wskazuje kontekst wyrażony przez podmiot złożony *trzysta tryliony lat świetlnych*, będący przedmiotem mierzenia.

[1] Obszerny materiał ilustrujący zaburzenia konotacji w wypowiedziach pacjentów chorujących na schizofrenię paranoidalną zawiera monografia autora tego tekstu pt. *Zaburzenia konotacji w schizofrenii*, Lublin 2018.

[2] Kody w podanych przykładach przypisane są pacjentom, których wypowiedzi zanalizowane zostały w pracy autora pt. *Zaburzenia konotacji w schizofrenii…*, *op.cit*.

Znaczenie drugie generuje schemat:

$$NP^1_N — NP^1_{Acc} + \{(NP_I) + (NP_{Mod})\}$$
$$NP^2_N — NP^2_{Acc}$$
$$NP^3_N — NP_D + NP^3_{Acc}$$
$$NP^1_N \rightarrow [Hum]$$
$$NP^1_{Acc} \rightarrow \begin{bmatrix} -Abstr \\ -Anim \end{bmatrix} [+Abstr]$$
$$NP_I \rightarrow [Instr]$$
$$NP^2_N \rightarrow [Mach]$$
$$NP^2_{Acc} \rightarrow [+Abstr]$$
$$NP^3_N \rightarrow [+Hum]$$
$$NP_D \rightarrow [+Anim]$$
$$NP^3_{Acc} \rightarrow [+Abstr]$$

Związki składniowe w analizowanym wypowiedzeniu ***trzysta tryliony / lat świetlnych / mierzone na mrzonki na helikoptery*** przedstawia wykres:

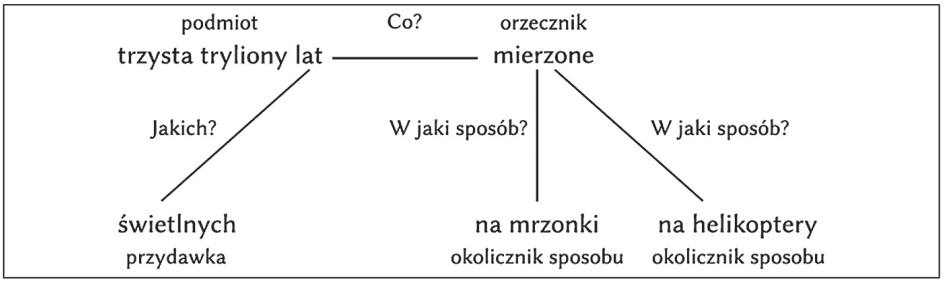

Interesujące dla naszych analiz są użyte przez chorego wyrażenia przyimkowe: *na mrzonki* oraz *na helikoptery*. Trudno jednoznacznie określić relację semantyczną użytych wyrażeń. Biorąc pod uwagę kolokacje *mierzyć na metry*, *mierzyć na zamiary,* należałoby uznać je za gramatyczne okoliczniki sposobu. Semantyczna funkcja tych wyrażeń jest jednak wątpliwa. W przeglądarce Google, NKJP

oraz KJP PWN nie odnotowałem kolokacji *mierzone na mrzonki* oraz *mierzone na helikoptery*. Można więc przyjąć, że czasownik MIERZYĆ oraz jego derywaty nie łączą się, przy tym nie konotują użytych przez chorego na schizofrenię wyrażeń przyimkowych. Dodatkową motywację dla użycia wyrażenia przyimkowego *na mrzonki* mogło stanowić dla chorego podobieństwo brzmienia z czasownikiem *mierzone*, bowiem mamy tutaj do czynienia ze swoistą paronimią.

Z powyższej analizy wynika m.in.:

a) Chory na schizofrenię buduje schemat składniowy poprawny, ale wypełnia go nieakceptowalną treścią.
b) Użyte przez badanego pacjenta określenia derywatu odczasownikowego są po części nieakceptowalne, bowiem nie występują w uzusie i nie należą do zasobu narzucanych przez niego konotacji semantycznych.
c) Określenie kategorii okolicznika w przypadku zaburzeń konotacji może mieć charakter arbitralny.

1.2. Przykłady wypowiedzeń złożonych:

01.131. ***ja księdzu bukietu księdza też incognita / bo wystawił matkę naszą / moją swoją gitową bo to git kobieta//***

02.89. ***że ja muszę całkowicie wyleczyć z tej schizofrenii paranoidalnej i poszukać sobie jakiejś małżonki rodziny i zrobić z tego świata święta dawne//***

03.122. ***histereza duszy / to jest duszy /5'/ to jest biopole takie jakby ktoś histereza żeliwa/***

04.13. ***pan bóg drugi / jako że pierwszy miłosiernie oddawał się konwulsji krwi i mózgu / mózg miał niepośredni wyprzedzony na lat czternaście***

05.76. ***właściwie to tych synków / to jest właśnie to co jest głupie / że zostały iskry tak zwane/***

06.145. ***zaraz panie doktorze / jeszcze / to co / tatuś tam topił coś i w szkło zamieniał człowieka***

04.13. ***pan bóg drugi/ jako że pierwszy miłosiernie oddawał się konwulsji krwi i mózgu/ mózg miał niepośredni wyprzedzony na lat czternaście***

W przytoczonym wypowiedzeniu złożonym podrzędnie dwuskładowym występują zdania oparte na konotacji czasowników ODDAWAŁ SIĘ oraz MIAŁ. Zdanie główne rozbite jest poprzez epentezę zdania podrzędnego. Zdanie główne

brzmi: *pan bóg drugi mózg miał niepośredni wyprzedzony na lat czternaście*. Realizuje ono schemat składniowy: NP_N NP_N Num NP_N V Adj Adj Preap NP_G Num, który realizuje np. zdanie: *Jan Paweł II aktywność miał znaczącą wybiegającą na lat dziesiątki*. Zdanie wtrącone: *jako że pierwszy miłosiernie oddawał się konwulsji krwi i mózgu* ma schemat Con Num Adv V NP_D NP_G Con NP_G, który realizuje np. zdanie: *jako że pierwszy chętnie oddawał się czynnościom postu i pokuty*.

Wykres składniowy wypowiedzenia ***pan bóg drugi / jako że pierwszy miłosiernie oddawał się konwulsji krwi i mózgu / mózg miał niepośredni wyprzedzony na lat czternaście*** wygląda następująco:

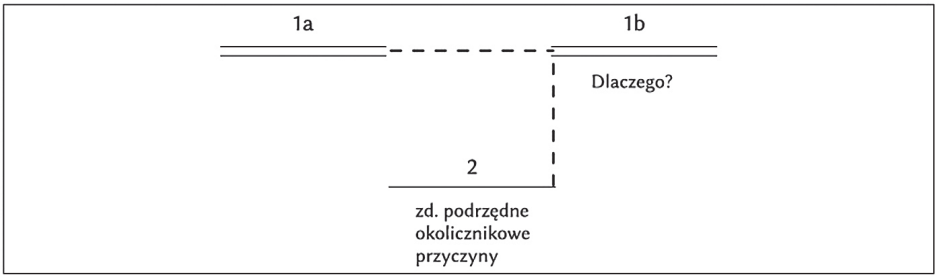

Bardzo interesujące są tutaj kolokacje: *oddawał się konwulsji krwi i mózgu* oraz *mózg miał niepośredni wyprzedzony na lat czternaście*.

Czasownik ODDAWAĆ SIĘ nie figuruje w SSG. Zgodnie z definicją z *Praktycznego słownika łączliwości składniowej czasowników polskich* S. Mędaka (2011), ODDAWAĆ SIĘ oznacza:

I. ‘poddawać się jakimś działaniom; podporządkowywać się czemuś/komuś; popadać w zależność od czegoś/kogoś; pozwalać sobą dysponować; uzależniać się od czegoś/kogoś;
II. ‘angażować się w coś; poświęcać się komuś/czemuś; uprawiać coś; zajmować się czymś/kimś’.

Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny (Zgółkowa 1995–2005) definiuje *oddawać się* jako pochodny od czasownika *oddać*. Wyraz oddać się znaczy: 1. ‘podporządkować się komuś; pozwolić sobą dysponować; uzależnić się’, 2. ‘zająć się kimś albo czymś z wielkim zaangażowaniem; poświęcić się komuś albo czemuś całkowicie’, 3. ‘o kobiecie: odbyć stosunek płciowy z mężczyzną’.

Analizując przywołane wyżej definicje oraz kontekst wypowiedzi, którą zbudował pacjent, należy stwierdzić, że nie jest możliwe jednoznaczne określenie, w jakim znaczeniu wyraz został użyty.

Semantycznie znaczenie czasownika ODDAWAĆ SIĘ w analizowanym kontekście można opisać schematem:

$$NP_N - NP_D$$
$$NP_N \rightarrow [+\ Hum]$$
$$NP_D \rightarrow [+Proces]$$

Należy pamiętać, że czasownik ODDAWAĆ SIĘ może łączyć się z dopełnieniem wyrażającym proces, ale tylko taki proces, któremu można poddać się z użyciem woli, np. *oddawać się lenistwu*, *próżnowaniu*, *nauce* itd. *Konwulsje* należy z takiego kontekstu wykluczyć, ponieważ zgodnie ze *Słownikiem języka polskiego* (Doroszewski 2000) *konwulsja* to ‘gwałtowane, spazmatyczne skurcze mięśni; silne drgawki’. Internetowa encyklopedia Wikipedia podaje, że *konwulsje* to ‘mimowolne skurcze mięśni, które występują w niektórych chorobach, takich jak: padaczka, tężec czy też cukrzyca. Występują także przy wysokiej gorączce powyżej 40° C, oznacza to, że występowanie konwulsji wychodzi poza użycie woli, dlatego zastanawiające są kolokacje *oddawał się konwulsji* oraz *konwulsji krwi i mózgu*. Zarówno pierwsza, jak i druga nie występuje ani w Internecie, ani w NKJP oraz w KJP PWN. Zgodnie z definicjami tego rzeczownika KONWULSJA rozumiana jest w znaczeniu pierwotnym, jako ‘skurcze mięśni’, stąd nie może dotyczyć zarówno krwi, jak i mózgu.

Rozbiór logiczny zdania podrzędnego ***pierwszy miłosiernie oddawał się konwulsji krwi i mózgu*** wygląda następująco:

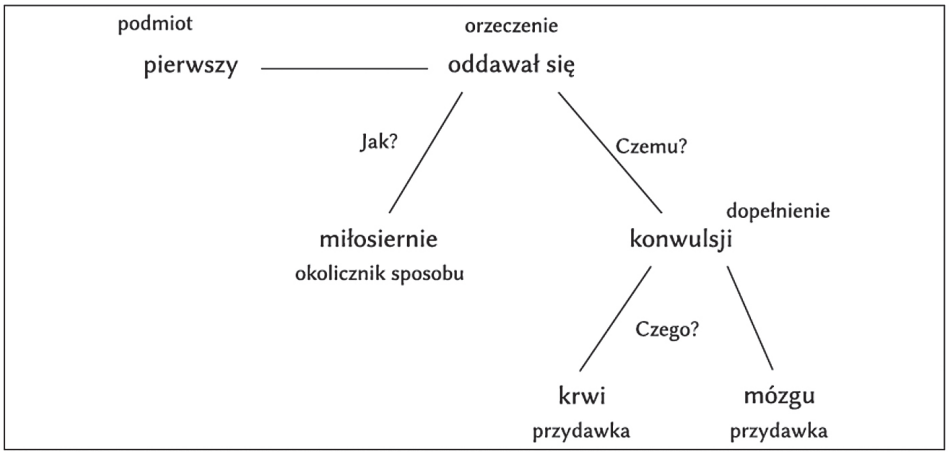

Zdanie realizuje schemat składniowy: Num Adv V NP_D NP_G Con NP_G, taki schemat realizuje także zdanie: *Pierwszy chętnie oddawał się treningowi duszy i ciała*, i należy przyznać, że jest ono w pełni akceptowalne.

Zdanie główne w tym wypowiedzeniu brzmi: ***pan bóg drugi mózg miał niepośredni wyprzedzony na lat czternaście*** i ukonstytuowane jest przez czasownik MIEĆ, który konotuje jądrowy schemat składniowy: N_1 – V – N_{co}. Podane zdanie ma następujący schemat składniowy: NP_N NP_N Num NP_N V Adj Adj Preap NP_G Num, taki schemat reprezentuje np. zdanie: *Król Ludwik Szesnasty władzę miał absolutną sprawowaną na lat siedemdziesiąt dwa*.

Zdanie jądrowe *Pan bóg miał mózg* realizuje II znaczenie czasownika MIEĆ, tj. 'być całością w stosunku czego, zawierać co, składać się z czego', które generuje schemat:

$$NP_N — NP_{Acc}$$
$$NP_N \rightarrow \{-Abstr\}$$
$$NP_{Acc} \rightarrow \{-Abstr\}$$

Rozbiór logiczny zdania ***pan bóg drugi mózg miał niepośredni wyprzedzony na lat czternaście*** wygląda następująco:

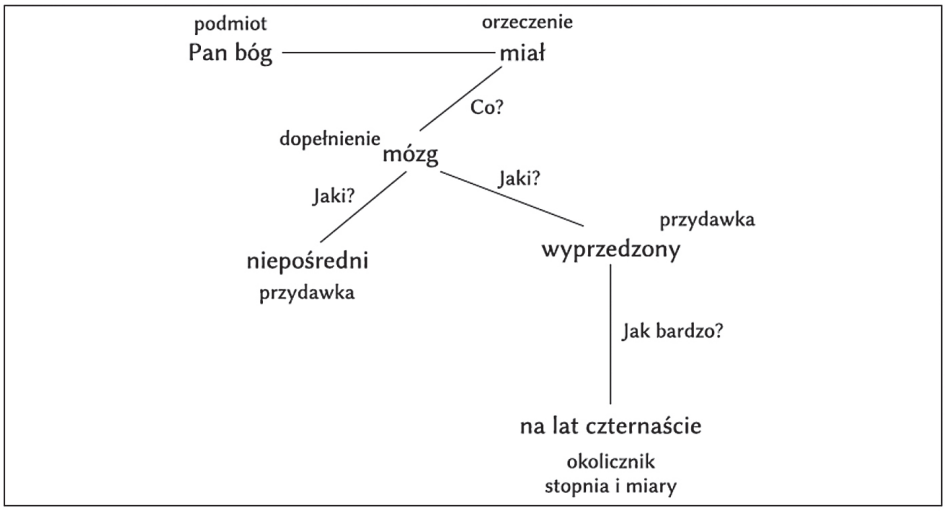

Interesujące w tym zdaniu są przede wszystkim kolokacje z rzeczownikiem MÓZG, tj. *mózg niepośredni* oraz *mózg wyprzedzony*. W przeglądarce Google oraz NKJP i KJP PWN nie odnalazłem żadnej z tych kolokacji, co potwierdza, iż nie funkcjonują one w uzusie.

Powyższa analiza pozwala stwierdzić, że:

1. Konotowane przez czasowniki ODDAWAŁ SIĘ oraz MIAŁ schematy składniowe są właściwe.
2. Zdania są nieakceptowalne, ponieważ ich semantyczne wypełnienie jest niewłaściwe w świetle przyjętego w języku polskim znaczenia leksykalnego tych czasowników.

2. Wypowiedzi z zaburzeniami konotacji wywołanymi użyciem neologizmu

2.1. Przykłady wypowiedzeń pojedynczych:

01.213. ***to co incognito jak to mniej więcej incognito czy coś tego jak byłem kapitulem /***

02.9. ***myślę że to ktoś taki z załamaniem konsomatycznym/***

03.35. ***kwasotoksem czy coś / się zatruł//***

04.8. ***trzysta trzy sarginków pierwotnych stało się / krasnymi ludźmi na cengry***

04.118. ***a pan bóg się urodził pierwszy jako syrena*** / ***cytroneta*** / ***kwasu od bzu*** / ***jęczmień*** / ***kwaśnik*** / ***dziekan***

05.25. ***to czaba pocałowała mnie***

05.34. ***o mój boże hekam na bieżąco//***

06.60. ***trójmerka się zwie ten samochód***

06.71. ***trygla rygla mu jakiegoś dali podobno//***

04.8. ***trzysta trzy sarginków pierwotnych stało się /***
krasnymi ludźmi na cengry

Orzeczeniem i członem konotującym schemat składniowy jest czasownik STAŁO SIĘ, który generuje schemat: Num NP_G Adj V Adj NP_I Preap NP_A jak w zdaniu: *Pięciu profesorów zwyczajnych stało się odpowiednimi ludźmi na kryzys.*

Rozbiór logiczny owego zdania wygląda następująco:

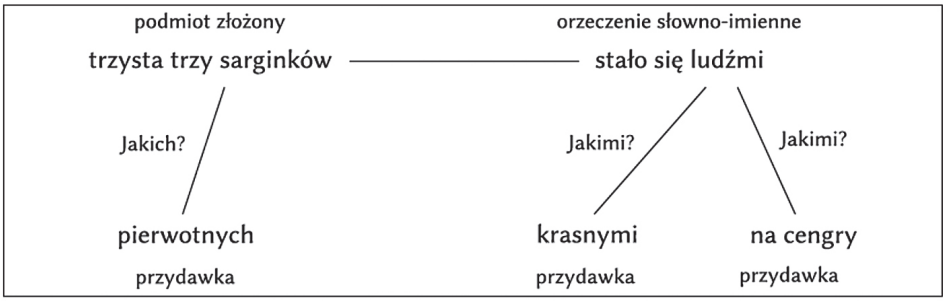

Należy zwrócić uwagę, że w zdaniu *trzysta trzy sarginków pierwotnych stało się / krasnymi ludźmi na cengry* zaburzeniu ulega związek główny oraz składnia nominalna. Zaburzenia konotacji dotyczą określeń nominalnych części zdania: w obrębie związku głównego jak również w określeniach przydawkowych.

Wypowiedzi pacjenta trzeba przypisać pierwszą definicję leksemu STAĆ SIĘ, tj. ‘przejść w inny stan, w inną postać; zmienić się w kogo, co; zostać czym albo jakim’ i konotuje schemat:

$$1. \quad \text{—}\ NP_{Mod} + (NP_D)$$
$$2. \quad NP_N \text{—}\ NP_{Mod}$$
$$NP_D \rightarrow \{+Hum\}$$

Przykłady:

1. *Zaczął zapadać zmierzch, stawało się szarawo. – Stawało się coraz zimniej ‖ coraz goręcej ‖ coraz gorzej ‖ coraz ciemniej przed oczami.*
2. *Jej twarz stawała się coraz czerwieńsza. – Dziewczynka stawała się coraz bledsza ‖ coraz piękniejsza. – Koń stawał się coraz słabszy. – Dom stawał się coraz wyższy. – Sprawa stawała się z dnia na dzień bardziej zawiła.*

Takie przyjęcie znaczenia leksemu STAĆ SIĘ sugeruje, że powinien być realizowany schemat składniowy, który zgodnie z opisem R. Grzegorczykowej (2004) wygląda tak: $NumN_2 – V_{łącz} – N_5$.

Należy zastanowić się nad znaczeniem użytych fraz nominalnych.

Leksemów SARGINKI oraz CENGRY nie odnotowałem ani w PSWP (Zgółkowa 1995–2005), ani w SJPD (Doroszewski 2000), ani w Internecie. Na tej podstawie można powiedzieć, że doszło do zachwiania zasad konotacji, ponieważ użycie nieistniejących w systemie i uzusie słów (neologizmów) przeczy przypisanej czasownikowi STAĆ SIĘ konotacji podmiotu, a przydawka *na cengry* nie niesie ze sobą uzupełnienia treściowego i uszczegółowienia rzeczownika *ludzie*.

Inna sytuacja jest w kolokacji *krasnymi ludźmi*. KRASNY zgodnie z SJPD oznacza: a) ’czerwony, jaskrawoczerwony, barwny’; b) ‘piękny, urodziwy, przystojny’. Definicja tego przymiotnika dopuszcza połączenie go z rzeczownikiem „ludzie”. Taka kolokacja występuje także w uzusie:

W Pruskiej też ziemi górnej, koło Chojnic, Kamienia, Sempelborka za Toruniem i indzie, o tym drzewie bzowym, po dzisiejsze czasy, bardzo świątobliwie, według starożytnego pogańskiego zakału, taneczni obywatele trzymają się, wierząc iż pod drzewem bzowym, ziemni mieszkają jacyś dziwni duchowie, albo fantasmy, których oni krasnymi ludźmi zowią, i widzieć się często w nocy, kiedy miesiąc świeci, zwłaszcza ludziom chorym, dawają; o ich urodzie powiadają, iż więcej na łokieć nie są wyższy wzrostem – fragment pochodzi z *Kroniki Polskiej, Litewskiej, Żmudzkiej i wszystkiej Rusi* Macieja Stryjkowskiego.

W korpusach języka polskiego kolokacji *krasnymi ludźmi* nie zarejestrowano. Możliwa jest także interpretacja, która mówi, że wyrażenie *krasnymi ludźmi* zostało utworzone od nazwy miejscowości – Krasnogliny. Wtedy wyrażenie *krasnymi ludźmi* oznaczałoby mieszkańców Krasnoglin.

Powyższe analizy pozwalają stwierdzić, iż:

1. Schemat składniowy generowany przez czasownik STAĆ SIĘ jest możliwy do zrealizowania w zdaniu w pełni akceptowalnym.
2. Zaburzeniu ulega związek główny oraz związki poboczne.
3. Użycie w zdaniu neologizmów idiolektalnych uniemożliwia prawidłową realizację związków konotacyjnych.

2.2. Przykłady wypowiedzeń złożonych:

01.2. ***powiedziałem firma poszła odlać marcetunga/***

01.58. ***wysłałem listy ale nie dochodzą / bo to kapitulem intognici/***

02.70. ***tam gdzie miałem tegoontalogię jednego punktu to jest trójkąt/***

04.101. ***teraz to jest wina wałęsy bo bierze klut poprzez skurcz***/

04.108. ***oni przygotowani są ale mają tylko omżonki w sobie***/

05.33. ***przez paruleleto to jest coś takiego co prowadzi mnie w ogóle***

04.31. ***niech pan sobie wyobrazi ile to strat ponosimy jak tu panowie w trzech siedzimy że nie konsolidujemy cytreny / w żalu***

Wypowiedzenie złożone o schemacie składniowym: Particula NP_N Pronomen V Pronomen Pronomen NP_G V Pronomen Pronomen NP_N Preap Num V Coniunctio Particula V NP_G Preap NP_L i wykresie:

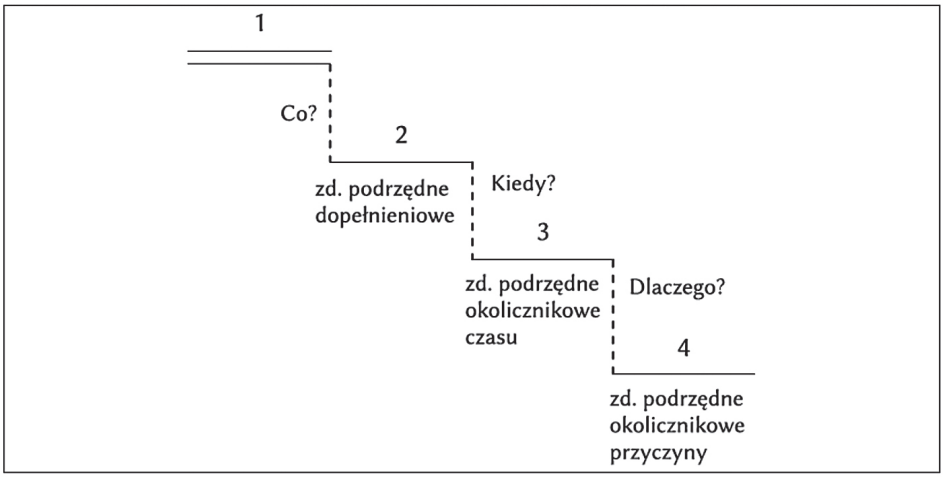

Interesującą kolokacją jest połączenie *konsolidujemy cytreny*. Czasownik KONSOLIDOWAĆ, zgodnie ze SJPD (Doroszewski 2000), oznacza: 1. ‘umacniać, łączyć, jednoczyć, zespalać, utrwalać’; 2. ekon. ‘przeprowadzać konsolidację; zabezpieczać kredyty państwowe przez zmianę kilku pożyczek w jedną, na nowych warunkach’. W PSWP, SJPD oraz w przeglądarce Google nie występuje wyraz *cytreny*, dlatego uważam go za neologizm idiolektalny. Kolokacja *konsolidujemy cytreny* jest nieakceptowalna, ponieważ rzeczownik *cytreny* (na kategorię gramatyczną wyrazu *cytreny* wskazuje budowa morfologiczna, kontekst składniowy i konotacja kategorialno-semantyczna) nie wpisuje się w konotację semantyczną czasownika *konsolidować*. Jest to przykład występującego w schizofazji zaburzenia konotacji poprzez użycie wyrazu, który nie figuruje w słowniku języka.

WNIOSKI

Przedstawione w artykule analizy chciałbym podsumować, odnosząc się do słów E. Chaiki (1982 za: Woźniak 2005, 34), która stwierdziła, że w schizofatycznym schemacie tworzenia wypowiedzi zostaje przerwane połączenie między leksykonem a uwarunkowaniami kontekstowymi, co powoduje wypełnienie schematu zdania wyrazami zestawionymi ze sobą na podstawie przypadkowych elemen-

tów brzmienia, budowy morfologicznej lub znaczenia. W efekcie prowadzi to do zjawiska niespójności i niezrozumiałości tekstu. Nadawca wybiera niewłaściwe słowa, zbacza z tematu i nie osiąga naturalnego finału.

Ustalenia E. Chaiki potwierdzają poglądy autora tego artykułu. Okazuje się, że w wypowiedziach schizofatycznych o wiele częściej dochodzi do zaburzeń konotacji wynikających ze złamania zasad koherencji (spójności semantycznej, tj. na poziomie sensu) niż kohezji (spójności gramatycznej), tzn. że schemat składniowy jest na ogół zachowany, a patologia ujawnia się w wypełnieniu tego schematu treścią znaczeniową. W wypowiedziach osób chorujących na schizofrenię spotykamy stosunkowo mało agramatyzmów (por. Grabias 2019), ponieważ pacjenci, budując wypowiedzi, wykonują mniej wyborów na poziomie składni niż na poziomie leksykalnym.

Ciekawym rozwiązaniem klasyfikacyjnym biorącym pod uwagę lokalizację uszkodzenia oraz fenomeny językowe jest klasyfikacja schizofrenii według P.F. Liddle'a (1996). Badacz wyróżnił w niej trzy typy schizofrenii: zespół zubożenia psychomotorycznego, zespół dezorganizacji oraz zespół błędnej oceny rzeczywistości.

Analizując badania P.F. Liddle'a (1996 za: Czernikiewicz, Woźniak 2012) pod kątem zaburzeń konotacji, należy stwierdzić, że opisywane zaburzenia byłyby związane przede wszystkim z drugim z wyróżnionych zespołów, tj. zespołem dezorganizacji.

W pierwszym z tych zespołów – zespole zubożenia psychomotorycznego – wypowiedzi osób chorujących na schizofrenię będą ubogie pod względem treści, jak również formy. Osoba chora na schizofrenię będzie używała podstawowej składni i leksyki, wypowiedzi będą krótkie, zbudowane z pojedynczych słów lub kilkuwyrazowe. Wystąpi duża eliptyczność i niepełność wypowiedzi.

W zespole błędnej oceny rzeczywistości, wyróżnionym jako trzeci, osoba cierpiąca na schizofrenię buduje wypowiedzi bardzo rozbudowane zarówno pod względem formy, jak i treści. W wypowiedziach tych relacjonuje swoje urojenia, często w sposób bardzo dokładny, precyzyjny i drobiazgowy. Charakteryzuje się natłokiem mowy, który dodatkowo ma cechy mowy sztucznej i rezonerskiej. Wypowiedź zaburzona jest głownie pod względem pragmatycznym.

W zespole dezorganizacji zaburzenia konotacji spowodowane są przez zaburzenie funkcjonowania czołowej części mózgu. Zaburzenia konotacji stanowią marker w ocenie stanu zdrowia osób chorujących na schizofrenię i można je uznać za objaw, którego występowanie wiąże się z gorszym rokowaniem przebiegu choroby. Utrzymywanie się lub zanik zaburzeń konotacji może również stanowić wskaźnik skuteczności farmakoterapii (Lipski 2019, 2021).

ZAKOŃCZENIE

Przywołane w pracy przykłady analizy ukazują niespotykany w takim wymiarze i takim charakterze, poza schizofazją, obraz rozpadu języka. Można śmiało powiedzieć, że zaburzenia spójności wypowiedzi stanowią osiowy objaw schizofazji, co potwierdzają badania autora tekstu, jak również innych badaczy zaburzeń językowych w schizofrenii. Na szczególną uwagę zasługują realizacje wypowiedzi anakolutycznych przy zachowanej poprawności składniowej, chorujący na schizofrenię bowiem budują zdania gramatycznie poprawne, ale ich wypełnienie semantyczne jest nieakceptowalne i niezrozumiałe. Ukazuje to wyższość semantyki nad syntaktyką. Rozpad konotacji nie dotyczy wyłącznie nieprawidłowych połączeń w bezpośrednim sąsiedztwie wyrazowym na linii wypowiedzenia, ale całej konotacji (składających się na wypowiedź części zdania). Zgodnie z ustaleniami N. Chomsky'ego można wyróżnić dwa typy zaburzeń (konotacji – W.L.): zaburzenia subkategoryzacji i zaburzenia selekcji. W schizofrenii swoiste są zaburzenia selekcji, co znaczy, że zaburzenia subkategoryzacji w wypowiedziach chorych występują, ale w mniejszym natężeniu, co daje się zauważyć w zachowanym na ogół schemacie składniowym. Zaburzenia konotacji ujawniają się zarówno w związkach składniowych, jak również w szeregach.

Należy wskazać na dwa typy zaburzeń konotacji:

- w wyniku użycia neosemantyzmu (przybliżenia słownego);
- w wyniku użycia neologizmu idiolektalnego/niesystemowego.

Opisane zaburzenia konotacji mogą stanowić wskaźnik głębokości rozwoju psychozy, jej charakteru (zgodnie z typologią P.F. Liddle'a) oraz pozytywnego działania neuroleptyków na pacjenta. Obniżenie poziomu zaburzeń konotacji może świadczyć o poprawie zdrowia psychicznego osoby chorej. Uważam, że duże natężenie zaburzeń konotacji nie rokuje pozytywnie na proces rekonwalescencji chorego.

BIBLIOGRAFIA

Bobrowski I., 1998, *Zaproszenie do językoznawstwa*, Kraków.

Bühler K., 2004, *Teoria języka. O językowej funkcji przedstawiania*, Kraków.

Chomsky N., 1965, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge.

Chomsky N., 1982, *Zagadnienia teorii składni*, Wrocław.

Czernikiewicz A., 2004, *Przewodnik po zaburzeniach językowych w schizofrenii*, Warszawa.

Czernikiewicz A., Woźniak T., 2001, *Schizofazja,* „Logopedia", 29, s. 7–36.

Czernikiewicz A., Woźniak T., 2012, *Diagnoza psychogennych zaburzeń mowy*, [w:] *Diagnoza logopedyczna. Podręcznik akademicki*, red. E. Czaplewska, S. Milewski, Sopot.

Crow T., 1995, *Constraints on concepts of pathogenesis: Language and the speciation process as the key to the etiology of schizophrenia*, „Archives of General Psychiatry".

Doroszewski W., red., 2000, *Słownik języka polskiego*, przedruk elektroniczny, Warszawa.
Grabias S., 2019, *Język w zachowaniach społecznych: podstawy socjolingwistyki i logopedii*, Lublin.
Grzegorczykowa R., 2004, *Wykłady z polskiej składni*, Warszawa.
Liddle P.F., 1996, *Syndromes in schizophrenia and their neuropsychological and neuroanatomical correlates*, [w:] *Schizophrenia: A neuropsychological perspective*, red. C. Pantelis, H. Nelson, T. Barnes, Chichester.
Lipski W., 2018, *Zaburzenia konotacji w schizofrenii*, Lublin.
Lipski W., 2019, *Zaburzenia narracji w wypowiedziach osoby chorującej na schizofrenię paranoidalną – studium przypadku*, „Logopedia", t. 48–2, s. 449–478.
Lipski W., 2021, *Sprawność narracyjna w wypowiedziach osób chorujących na schizofrenię*, [w:] *Narracja w diagnozie i terapii logopedycznej*, seria: Logopedia. Od Teorii do Praktyki, t. 2, red. A. Maciejewska, Siedlce.
Mędak S., 2011, *Praktyczny słownik łączliwości składniowej czasowników polskich*, Kraków.
Polański K., red., 1980–1992, *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*, t. 1–5, Wrocław–Kraków.
Skubalanka T., 1966, *Słownictwo poezji miłosnej J. Słowackiego na tle tradycji*, Toruń.
Tokarski R., 1987, *Znaczenie słowa i jego modyfikacje w tekście*, Lublin.
Tokarski R., 1988, *Konotacja jako składnik treści słowa*, [w:] *Konotacja*, red. J. Bartmiński, Lublin.
Woźniak T., 1996, „Zaburzenia językowe w schizofrenii", niepublikowana praca doktorska, Lublin.
Woźniak T., 2005, *Narracja w schizofrenii*, Lublin.
Woźniak T., 2013, *Językoznawstwo w świetle logopedii* [w:] *Język. Człowiek. Społeczeństwo*, red. J. Panasiuk, T. Woźniak, Lublin.
Woźniak T., Czernikiewicz A., 2002/2003, *Krótka Skala Oceny Schizofazji (KSOS)*, „Badania nad Schizofrenią", IV, 4, s. 569–576.
Zgółkowa H., 1995–2005, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50, Poznań.